

OBRAVNAVA DOLGOTRAJNEGA NASILJA V DRUŽINI V CENTRU ZA SOCIALNO DELO

UVOD

Vsaka napredna družba skrbi za to, da nenehno izboljšuje kvaliteto življenja ljudi. V vsaki družbeni ureditvi se ta skrb kaže v omogočanju in zagotavljanju ekonomske in družbene varnosti, povrh pa tudi v oblikovanju humane zasnove, ki naj bi izboljšala življenje slehernega posameznika. K tej humanosti sodi tudi potreba po razvijanju kvalitetne, učinkovite oblike storitev in organizirane oblike pomoči uporabnikom z različnimi stiskami in težavami.

V tem prispevku se osredotočamo na koncept pomoči družini z izkušnjo dolgotrajnega nasilja.

Logično se nam zdi, da družina varuje pred grdīm ravnanjem takrat, kadar omogoča preskrbljenost glede osnovnih bioloških, psiholoških in socialnih potreb. Toda ko družina ne deluje kot varno okolje, največjo škodo utrpijo najšibkejši člani, otroci, saj nimajo razvite ne telesne moči ne psiholoških obramb, s katerimi se lahko zaščitimo pred destruktivnimi vplivi okolja odrasli ljudje. Otrokom je družina, v kateri so rojeni, edina stvarnost, ki jo poznajo.

DOLGOTRAJNO NASILJE V DRUŽINI

Najpogostejša oblika nasilja nad ženskami in otroki je nasilje partnerjev, staršev oziroma bližnjih. Žrtve so po navadi čustveno in ekonomsko povezane s storilcem, kar pomembno določa dinamiko zlorabe in tudi možne pristope k tej problematiki. Gre za vedenje, ki pri drugih družinskih članih povzroči telesno in duševno trpljenje ali druge posledice.

Najpogosteje gre za dejanja telesne napačnosti – klofutanje, brcanje, tepež, lasanje, suvanje itn., psihično zlorabljanje (poniževanje, zastraševanje, pripisovanje krivde), siljenje k spolnim aktivnostim in nadzorovanje (izključitev iz kroga sorodnikov, prijateljev, spremljanje gibanja, omejevanje stikov, informacij, preprečevanje iskanja pomoči itn.). Pojav ponavljajočega zlorabljanja navadno imenujemo trpinčenje.

Nasilje partnerjev v industrijsko razvitih državah privzema dva vzorca:

1. stopnjevanje nasilnega vedenja, različne oblike zlorabljanja, terorja in groženj se povezujejo z rastočo posesivnostjo in nadzorovanjem
2. zmernejša oblika medosebnega nasilja, ko stalna frustriranost in jeza občasno izbruhneta v obliki telesne napadalnosti.

Študije so pokazale repertoar sprožilnih stanj, ki vodijo v nasilne odzive moškega – neubogljivost, odgovarjanje, zamujanje s pripravo obroka, neustrezna skrb za otroke, zapuščanje doma brez dovoljenja, zavračanje spolnega odnosa, sum o nezvestobi itn.

Odziv žrtve na zlorabljanje je vedno omejen z možnostmi, ki jih ima. Večina zlorabljenih žensk ne ostane v vlogi pasivne žrtve, marveč razvijejo načine (strategije), da povečajo svojo varnost in varnost otrok.

Dejavniki, ki zadržujejo žensko v takem partnerskem odnosu, so ekonomska odvisnost, skrb za blagostanje otrok, pomanjkanje podpore prijateljev, čustvena odvisnost, strah pred maščevanjem in brezupno upanje, da se bo partner spremenil. Pogosto ustavijo žensko na poti po pomoč tudi zanikanje in pomislek, kaj bodo rekli drugi.

Raziskovalni podatki kažejo, da je prekinjanje nasilnega partnerskega odnosa dolgotrajen proces in ne dogodek ali posledica hipne odločitve. Številne ženske nekajkrat odidejo in se vrnejo, preden zmorejo dokončno prekiniti razmerje. V tem času preživljajo obdobje zanikanja, samoobtoževanja in izrazito duševno trpljenje (Selič 2006: 10–12).

Posledice nasilja presegajo zdravje, srečo in blagostanje posameznikov in zadevajo vso družbo. Življenje z nasilnežem postopoma izniči občutek lastne vrednosti pri ženski, hromi njene potenciale za dejavno vključevanje, žrtve praviloma ne zmorejo poskrbeti zase in za otroke, ujamejo se v zanke omejitev – ne pridobijo ne informacij ne pomoči, izključene so iz vsakdanjega življenja in ne dosežejo čustvene podpore sorodnikov in prijateljev.

Številni empirični podatki potrjujejo škodljive posledice, ki jih prinaša življenje z nasilnežem. Raziskave so pokazale, da imajo ženske, ki so v otroštvu preživele spolno zlorabljanje, v odraslosti več zdravstvenih težav – njihovo celotno biopsihosocialno blagostanje je manjše, težje se prilagajajo, slabše se spoprijemajo s stresnimi obremenitvami in pogosteje razvijejo odvisnosti. Ženske žrtve nasilja imajo zdravstvene težave tudi potem, ko niso več izpostavljene nasilju. Čim hujše so bile zlorabe, tem večje so posledice na telesni in duševni ravni.

Otroci, katerih očetje so zlorabljali matere, imajo več čustvenih in vedenjskih težav, kot so tesnoba, depresivnost, slabši učni uspeh, nizek občutek lastne vrednosti, motnje spanja in zdravstvene težave (Selič 2006: 16–17).

Različne oblike nasilja so prisotne tako med tujci kakor med znanci oziroma med partnerji. Težko je razumeti, kako je mogoče, da je toliko nasilnih ljudi, ki s svojimi dejanji popolnoma ponižajo in uničijo druge osebe (podrejene in nemočne). Včasih je težko presoditi razmere, v katerih se je nasilje ali zloraba začela, saj ima na oboje vsakdo svoj pogled. Naše reakcije so odvisne zlasti od naše narave in vloge, ki jo prevzemamo. Ocenjevanje in postavljanje vrednot se kulturno razlikuje, k temu pa sodi tudi pojav nasilja, ki nas osebno mogoče ne prizadeva, ima pa posledice za vse nas. Res je, da se nasilje

pogosto dogaja v prostoru zasebnega, ima pa družbene razsežnosti (Balažič 2006: 22).

Predstava o sebi kot dobrem staršu je v vrednostnem sistemu večine ljudi eden od najpomembnejših virov samospoštovanja. Biti dober oče ali mati svojemu otroku pomeni biti občutljiv in odziven za otrokove čustvene in razvojne potrebe, zagotavljati mu občutja vrednosti in varnosti in ga z ljubeznijo in spodbudo opremiti za čedalje bolj samostojno stopanje v življenje.

Osebnostni razvoj otroka je pomembno odvisen od dogajanja v družini. Če je otrok pri najbližjih deležen nasilja, je zdrav proces njegovega odraščanja hudo ogrožen. Mnogo otrok doživlja v svoji družini različne oblike nasilja. Najpogostejše so različne vrste psihološkega nasilja.

PSIHOLOŠKO NASILJE

Med oblikami psihološkega nasilja, ki lahko zapusti trajno sled v razvoju otrokove osebnosti, so najbolj značilni tile vzgojni vzorci. Psihološko trpinčenje otroka se lahko kaže v neprestanih negativnih in zavračajočih stališčih do njega (razvrednotenje, poniževanje, posmeh). Negativno označevanje otroka, poudarjanje njegovih nesposobnosti in enačenje neuspehov z njegovo osebno ne vrednostjo lahko zapustijo globoke rane na njegovi samopodobi. Tudi zanemarjanje in brezbriznost do otrokovih potreb lahko pustita trajne vrzeli v njegovi osebnostni gradnji. Nasilna so lahko tudi pretirano omejevanje in pretirana pričakovanja od otroka. Nasilna je lahko tudi disfunkcionalna družinska dinamika, v kateri je otroku podeljena neustrezna vloga tistega, ki mora prevzeti odgovornost za čustva staršev, kjer je strelvod družinskih napetosti ali grešni kozel za napake odraslih članov družine.

TELESNO NASILJE

Poleg neposredne telesne kazni, pretepanja in drugih oblik mučenja otroka se telesno nasilje kaže tudi v zanemarjanju in neizpolnjevanju

otrokovih potreb po redni in ustrezni negi, primerni hrani, toploti in z brezbriznostjo do njegovega telesnega stanja in zdravja.

SPOLNO NASILJE

Za pojmovanje tako občutljivega polja življenja in medosebnih odnosov, kot je spolnost, so lahko škodljive že zelo posredne oblike, kot so zapeljivo vedenje do otroka, podrobni opisi in namigovanja na spolnost, razkazovanje ali izpostavljanje otroka spolnim dejanjem odraslih. Vse to otroka, ki zdravo spolnost postopoma vključuje v svoj razvoj, vznemiri, zbega in v njem zbudi napačne predstave o spolnosti. Še bolj neposredne oblike vključevanja v spolne praktike odraslih so še bolj razdiralne za otrokovo doživljanje in lahko za vedno oškodujejo njegov zdrav osebni razvoj.

Zavedati se moramo, da je mogoče in tudi dejansko prisotno nasilje nad otroki tudi v družinah, ki v svojem okolju ne dajejo vtisa problematičnosti ali pa so navzven videti zgledne, malodane popolne. Zaprtost družinskih meja za znake, ki bi družini ogrozile ugled ali pa bi kompromitirale le katerega od njenih odraslih članov, zna biti trdna in nepredušna.

OTROK KOT PRIČA IN KOT ŽRTEV NASILJA

Tudi če otrok le spremlja nasilje, je žrtev. Otrok se zaradi svoje nemoči in odvisnosti od odraslih vedno poistoveti s tistim, ki je žrtev. Nasilje ga spravi v strah in negotovost, ga zbega in spravlja v stisko. Otrok ni »pripravna« žrtev vsakovrstnega družinskega nasilja le zato, ker je najbolj nemočen in nebogljen, torej najšibkejši člen v verigi, ampak tudi zato, ker zaradi svoje popolne odvisnosti od družine vlogo žrtve sprejema in pristaja nanjo ali pa jo ob nezadoščenih potrebi po sprejetosti in pomenu celo vzdržuje.

Nasilje lahko vpliva na otroka na več poljih oblikovanja osebnosti. V njegovo samopodobo se vtisne občutje nevrednosti in ponižanosti. Nezaupanje vase se poveže z nezaupanjem v

ljudi, ta pa se nadgradi v občutja ogroženosti, izpostavljenosti in ranljivosti. Otrok, ki se v krogu najbližjih ne počuti varnega, lahko začne razvijati splošno sovražnost do sveta in že zgodaj prevzema ključne vzorce vedenja (Tomori 2006: 27–30).

Raziskave pokažejo, da je velika večina odraslih oseb, ki so v svoji družini nasilne, v svojem otroštvu doživela vsakovrstno nasilje odraslih članov svoje družine. Zelo pogosti so anamnestični podatki o alkoholizmu, grobosti in nasilnem vedenju očeta in o različnih duševnih in osebnostnih motnjah enega ali obeh staršev. Neredek je podatek o brezbrizni, depresivni ali iz drugih razlogov nesposobni mami, ki otroka ni znala, zmogla ali hotela zaščititi pred nasilnim vedenjem očeta ali drugega odraslega člana družine ali pa stiske otroka – preokupirana sama s seboj ali problematičnim partnerstvom – sploh ni zaznala (Tomori 2006: 33).

TEMELJNE INFORMACIJE O DINAMIKI DRUŽINSKEGA NASILJA

Ljudje imamo veliko potrebo, da bi pripadali majhni skupini ljudi, ki bi veljala za varen pristan, iz katerega bi dobro opremljeni hodili po svojih nalogah. Ta potreba je univerzalna in je eden od razlogov, da institucija družine obstaja ne glede na kulturološke spremembe.

Družinsko okolje si želimo doživljati kot temeljni varnostni sistem; izdajstva varnosti v tem sistemu zato najbolj bolijo in najbolj psihološko škodujejo.

Vztrajanje v družini, kjer je nasilje, ima več razlogov. Žrtev se nima kam umakniti ali te možnosti ne vidi ali ima prešibko mrežo podpornih odnosov zunaj družine, vedenjski sistem navezanosti oz. občutek navezanosti pa je taka nuja, da se lahko razvije in obstaja navkljub ponavljajočemu se kaznovanju. Tako pogosto opazimo, da imajo otroci radi svoje starše, čeprav ti z njimi ravnajo slabo. Navezanost ima torej nalogo zaščite in preživetja.

Logično se zdi, da družina varuje pred grdim ravnanjem takrat, ko omogoča preskrbljenost glede osnovnih bioloških, psiholoških

in socialnih potreb. Žal takrat, ko družina ne deluje kot varno okolje, največjo škodo utrpijo najšibkejši člani, otroci, saj nimajo ne telesne moči ne psiholoških obramb, s katerimi se zavarujemo odrasli, ne socialne moči, da bi si poiskali pomoč zunaj družine.

Nevarnostim domačega okolja so pogosto izpostavljene ženske zaradi družbeno sprejete nižjega statusa v družbi. Zgodi se tudi, da se matere spravijo na otroke, kadar so same žrtve nasilja.

Pogosto se člani družin, v katerih ni varno živeti, stanju prilagodijo. Otrok ni le pasiven prejemnik vplivov s strani odraslih, ampak poskuša poiskati način vedenja, za katerega meni, da bo zmanjšal tveganje in bolečino. Tragična posledica vedenja je v tem, da se nevarnost slabega ravnanja poveča. Če so bolj ponižni in ubogljivi, se nasilnež še bolj spravi nanje, ker ni odpora; če otroci postanejo napadalni, pa je to dodatni izgovor za nasilje nad njimi. Nevarnost prilagoditve na nevarno družino je v tem, da člani ne iščejo pomoči, ker so se navadili na svoje življenje. Možnost sprememb jim vnaša več strahu in tesnobe kot realno nevarno stanje. Bistvo strahu pred spremembo je v tem, da nam nihče ne more zagotoviti, da se bo položaj izboljšal – lahko se poslabša (materialni problemi, občutek osamljenosti). Brez tveganja ni možnosti za rešitev iz nevarne družine, zato ti člani potrebujejo veliko pomoči, da bi tvegali spremembo (Rus Makovec 2006: 38–40).

OCENA NASILJA V DRUŽINI

Če odkrijemo nasilje v družini, moramo oceniti njegovo stopnjo oziroma nevarnost za posamezne družinske člane. Pri tem ocenjujemo težo nasilnih dejanj, vrste stanj, v katerih pride do nasilja, telesne in duševne posledice nasilja, osebnostne motnje storilca, posameznikove sposobnosti za obvladovanje stresnih dogodkov in možnosti, da žrtve poskrbi za svojo varnost.

Nasilje v družini je vedenjski vzorec in ne naključni dogodek. Govorimo o ciklusu nasilja, o značilnih obdobjih, v katerih sodelujeta storilec in žrtve.

OBRAVNAVA NASILJA V DRUŽINI

Obnavanje nasilja v družini je zelo občutljivo področje, ki je v rokah več sistemov – pravosodnega, socialnega, šolskega in zdravstvenega. Pri tem je treba upoštevati zaporedje postopkov, sicer bo možnost za uspešno obravnavo zmanjšana.

1. Poskrbeti za varnost potencialnih žrtev. To pomeni, da je treba potencialne žrtve naučiti, kako naj se izogonejo nasilju; kadar to ni dovolj, je nujna telesna ločitev od storilca, v skrajnem primeru namestitve v varno hišo.
2. Kadar družina kljub nasilju izraža željo po nadaljevanju skupnega življenja, ji je treba ponuditi strokovno pomoč. Ta je učinkovita le, kadar storilec prevzame odgovornost za nasilje (posebni terapevtski postopki).
3. Sledi reševanje problemov, ki so privedli do nasilja – zdravljenje od odvisnosti, duševnih motenj in boleznih (patološko hazardiranje, depresija). Koristno je tudi družinsko sistemsko zdravljenje (Čebašek Travnik 2006: 71–74).

IZHODIŠČA PRI DELU Z DRUŽINO

Pred enim letom sva na podlagi ugotovitev in izkušenj pri delu z družinami izdelali oris ocene sposobnosti staršev, ki nam je v pomoč, da ugotovimo, ali starši zaščitijo svoje otroke v primeru dolgotrajnega nasilja v družini. V orisu sva opredelili, kako, koliko in kdaj izpeljati razgovor z žrtvijo in povzročiteljem nasilja. V enem letu sva na podlagi izkušenj oris dopolnili, in sicer na podlagi spoznanj, ki so nama postala jasna po študiju knjige *Ženske, ki tečejo z volkovi* (Estes 2003). Knjiga nama je bila okvir pri postavitvi izhodišč pri načrtovanju dela z družino.

ZGODOVINA KONCEPTA

Pri delu že več let srečujemo ženske, ki imajo izkušnjo hudega nasilja. Za vsako žensko posebej in za vse skupaj sva iskali drugačen, nov pristop, saj sva ugotovili, da običajni in tradicionalni prijemi največkrat niso učinkoviti. V tem iskanju sva se največ naučili od

žensk, s katerimi sva bili v stiku, se z njimi pogovarjali, v omenjeni knjigi pa sva dobili potrditve in hkrati besede, ki so bile pred tem samo občutki, dileme, uganjanja.

Ob iskanju ustreznega načina pomoči sva prišli do teh ugotovitev.

- Ženska z izkušnjo nasilja je najpomembnejša oseba izmed članov družine pri izpeljavi sprememb. Večkrat ne najdemo pravih besed, s katerimi bi celostno opisali žensko, ki pride po pomoč na center za socialno delo. Lahko je pretepena ali fizično poškodovana, večkrat pa njeno trpljenje prepoznamo v njenih besedah, odzivih, plahosti, zadržanosti, joku. To so ženske, ki se počutijo izsušene, utrujene, krhke, potrte, zmedene, zadušene, neprebujene, prestrašene ali šibke, brez navdiha, brez spodbude, prazne duše, brez smisla, osramočene, kronično besne, nestanovitne, ujete, neustvarjalne, stisnjene, nore. Počutijo se kronično sumničave, blokirane, nesposobne izpeljati stvari, izčrpane zaradi izbire partnerjev, mučnega življenja zunaj lastnih ciklov, pretirane samoobrambe, nedejavnosti. In prav te ženske se morajo nujno spopasti s tistim, česar se najbolj bojijo, s svojo močjo (Estes 2003: 11).
- Razjasnitev dileme, ali je potisk ženske z izkušnjo nasilja »pregroba« oblika socialnega dela. Najina dilema je bila, ali potisk ženske ponovno postavlja v situacijo, da je nemočna, da obnemo, ko jo drugi potiskamo. Dobili sva jasni odgovor. Odpeljali smo jih na rob in jim ukazali odleteti. Oprijemale so se. »Letite!« smo rekli. Oprijemale so se. Porinile smo jih čez rob in so odletele (*op. cit.*: 78).

Lahko potrdiva, da potisk izpolnjuje najmanj dve nalogi – predobra mati mora umreti in razkritje krute sence. V prvi nalogi sva izhajali iz ugotovitve, da je za ženske značilno, da se bojijo opustiti »varen« način življenja. Marsikatera uživa v zaščiti predobre, žrtvujoče matere in jo želi ohraniti v neskončnost. Nekatere se tudi za krajši čas bojijo zaživeti brez zaščite ali gotovosti. Imajo več opravičil kot pes dlak. Treba se je potopiti in zdržati peklenko negotovost. Predpostavka druge naloge pa je, da se vsaka ženska znajde v stiski, ko ji partner, starši, bratje, sestre in drugi govorijo,

da ni kaj prida, in jo vztrajno opominjajo, naj se osredotoči na svoje pomanjkljivosti. Ob tem ne zaznava psihične ali zunanje krutosti, ki se vrtinči okoli nje. Da bi spregledala, potrebuje intuicijo in moč, da ne odvrne pogleda. Nemara se trudi biti prijazna, ko bi morala biti pretkana. Prijazno vedenje v zatiralskih okoliščinah izzove še podlejše ravnanje. Čeprav čuti, da bo, če bo taka, kakršna je, oddaljila ljudi od sebe, potrebuje prav tolikšno psihično napetost, da bi priklicala duhovno moč in sprožila spremembo. Ženska, ki je razpeta, je na dobri poti, vendar mora narediti korake naprej (*op. cit.*: 78–81).

S stališča strokovnega delavca pa potisk pomeni na eni strani krepitev in dodajanje moči in na drugi strani prepoznavanje situacije. Potisk ženski z izkušnjo nasilja v negotovosti in kaosu (brez okvirov, meja) edini omogoči korak naprej. Obstajajo različne vrste potiska – v umik od doma oziroma zapustitev partnerja, v konfrontaciji s situacijo, ko se umakne v varno hišo in ko pride iz nje, zlasti s stališča zagotavljanja koristi otrok.

Vztrajnost je nujna lastnost strokovnega delavca pri reševanju problematike dolgotrajnega nasilja. S tem strokovnjak daje zgled ženski, ki mora zdržati peklenko negotovost in psihične napetosti. S tem lahko ženske pridobijo moč in sprožijo se spremembe. Ženska prepozna, da je do sedaj v življenju bolj tvegala z vztrajanjem v situaciji in postala vse bolj negotova.

Zakaj smo tisti, ki pomagamo pogosto neučinkoviti? Slepimo se, da bo zlomljeno nogo ozdravilo malce dobrega počutja druge ali napačne vrste; tlačimo v praznino, kar je najlažje ali najbolj pri roki (*op. cit.*: 170). To v strokovnem jeziku pomeni, da nismo postavili dobre ocene trenutnega stanja oziroma nismo ugotovili, kje je problem. Pogosto delamo, kar je najlažje, kar pomeni manj aktivnosti; na primer, sprejmemo rešitev in oceno ženske, ki pravi, da se bo umaknila v primeru, če bo mož samo še enkrat nasilen do nje. Nadalje se neučinkovitost strokovnjaka kaže tudi takrat, ko ne vztrajamo pri pravem zdravlilu oziroma ga spreminjamo. To pomeni, da ne vztrajamo pri svoji oceni, predlogu ali mnenju, ker do rešitve

ne pride v kratkem času oziroma se reševanje situacije še bolj zaplete ali oddalji. Tako strokovni delavec sledi signalom ženske in tudi različnih služb, da bodo v primeru umika iz družine otroci še bolj prikrajšani, ogroženi. Ob tem lahko spregledamo, da je ogrožena varnost ali celo življenje članov, kadar je v družini prisotno dolgotrajno nasilje.

MODELA DELA Z DRUŽINO

Pri delu nam okvir kot strokovnjaku pomeni varnost. Ob tem je zelo pomembno, da vanj verjamemo in mu zaupamo.

Pred vstopom strokovnjaka v družino je treba upoštevati naslednje:

- da z našimi aktivnostmi rušimo »ravnovesje« nasilnih odnosov, ki so ga družinski člani vajeni
- pričakovati je odziv – umik, agresijo tudi drugih družinskih članov, ne samo ženske z izkušnjo nasilja (v nadaljevanju samo ženska) ali povzročitelja
- povzročitelju moramo odvzeti moč in kontrolo.

Pri obravnavi se je kot najbolj učinkovito izkazalo, da ženski pomagamo in jo krepimo, da sama prevzame odgovornost. Ko povzročitelj izgublja moč, jo ona pridobiva. Treba je upoštevati, da je to proces, ki ne prinese takoj vidnih rezultatov. Če ženska pride sama po pomoč, pokliče po telefonu ali se odzove vabilu centra, so to situacije, kjer ženska pridobiva na moči, povzročitelj pa jo izgublja. Ženski to sporočimo v prvem razgovoru oziroma ob prvem kontaktu z njo. Prehajanje moči je treba spremljati pri vsakem nadaljnjem razgovoru, ker s tem žensko krepimo in jo seznanjamo s tem, v kateri fazi reševanja situacije je.

VLOGA CENTRA ZA SOCIALNO DELO

Z vidika socialnega dela je osnovna naloga raziskovanje možnosti za mobilizacijo družine in drugih naravnih socialnih mrež. Proučiti je treba možnosti za vzpostavljanje delovnega

oziroma svetovalnega odnosa z družino in oblikovanje izvirnega delovnega načrta.

Pri obravnavi dolgotrajnega nasilja v družini se osredotočimo na te vloge:

- vloga pri delu z otroki
- vloga pri delu z nezlorablajočim staršem (mati)
- vloga pri delu s povzročiteljem nasilja.

Na podlagi teh aktivnosti izdelamo oceno ogroženosti s stališča varnosti otrok in po potrebi načrt varnega odhoda.

Ocena ogroženosti povzema:

- opažanja in ugotovitve pri obravnavi
- oceno pripravljenosti povzročitelja, da prevzame odgovornost za nasilje, in ocena njegove zmožnosti, da ne bo ogrožal varnosti domačih
- oceno varnosti otrok
- oceno sposobnosti matere, da zaščiti otroke
- opredelitev varovalnih in ogrožajočih dejavnikov s stališča otrok
- mnenje s predlogom načrta pomoči družini.

V sklopu načrta varnega odhoda, ki poteka sočasno, natančno seznanimo mater o različnih možnostih umika (v varno hišo, k sorodnikom, k prijateljem) in ob tem poudarimo pomembnost občutka varnosti. Informiramo jo o konkretnih aktivnostih, kot so npr. priprava osnovnih dokumentov, in se pogovorimo z njo o zaupnosti odhoda. Pri tem je izrednega pomena medsebojno informiranje ali skupna konzultacija z vsemi pristojnimi službami (šola, policija, vrtec).

Pri delu z družino si sledijo tele aktivnosti:

- posamezni razgovori z materjo, očetom in otroki
- center vzpostavi sodelovanje z drugimi službami (konzultacije po telefonu, pisna obvestila, po potrebi sklic medinstitucionalnega tima). Starša v razgovoru seznanimo z:
- vlogo centra za socialno delo na področju nasilja v družini
- razliko obravnave na področju storitve (pomoč družini za dom) ali na področju javnih pooblastil (varstvo in zaščita mld. otrok)
- uradno dolžnostjo centra za socialno delo, da obvesti pristojne organe zaradi suma kaznivega dejanja

- odgovornostjo staršev v zvezi z ogroženostjo otrok.

RAZGOVOR Z MAMO

Z žensko (namreč »žensko z izkušnjo nasilja«) opravimo tri usmerjene razgovore v časovnem obdobju 14 dni. V prvem razgovoru pustimo ženski, da pove svojo življenjsko zgodbo; za to si vzamemo zelo veliko časa. Vračanja na njeno življenjsko zgodbo v nadaljnjih dveh razgovorih praviloma ne dopustimo, ker se ženska s tem zopet postavi v vlogo žrtve, kar ji da občutek nemoči. V nadaljevanju damo ženski zagotovilo, da ni odgovorna za nasilje, da ni sama kriva, skupaj z njo pregledamo krog nasilja, ubesedimo oblike nasilja in ji predstavimo dinamiko nasilja (Plaz 2004). Ob tem poiščemo, kaj je do sedaj naredila za svojo varnost in varnost svojih otrok, izrazimo skrb za njeno varnost in za varnost otrok in obenem ponudimo pomoč pri načrtovanju njene varnosti in varnosti otrok (načrt varnega odhoda). Ob koncu razgovora ji damo vse informacije glede možnosti pomoči in nameščanja v varno hišo in drugih oblik namestitve. Spodbudimo jo, da pri ponovnem doživetju nasilja nemudoma pokliče policijo.

V drugem razgovoru soočimo žensko s posledicami nasilja v partnerskem odnosu. Izkušnje kažejo, da ženske večkrat same prepoznajo, kje se pri njih kažejo posledice nasilja. Glede na pridobljene podatke iz prvega razgovora in v prvem delu tega razgovora pridobimo podatke za oceno, kje je ženska z izkušnjo nasilja trenutno pri reševanju problema. Drugi pomemben podatek je, ali žrtev ve, kaj potrebuje za reševanje problema, in ali pri prepoznavanju potrebuje pomoč. Lahko je v tako neugodni situaciji, da niti ne razmišlja o učinkoviti rešitvi (*ibid.*). V situaciji, kjer gre za veliko ogroženost, ženski jasno povemo svojo oceno in mnenje, kje je in kaj potrebuje za učinkovito rešitev. To seveda ne pomeni, da ponudimo recept za rešitev problemov. Ženska nujno potrebuje jasen okvir trenutne situacije in jasna sporočila, kaj se bo zgodilo, če ne bo naredila koraka k reševanju, in kaj se bo zgodilo,

če ga bo. S tem strokovni delavec ne prevzame odgovornosti, ampak jo vrne ženski.

V tretjem razgovoru seznanimo mater s posledicami nasilja v družini pri otrocih, pridobimo osnovne podatke o otrocih in njenem odnosu do njih. V tem delu razgovora dobimo še jasnejšo sliko, na kakšen način so bila njena ravnanja in odzivi v družinskem sistemu strategija preživetja. Mati, ki je zaradi hudega nasilja največkrat že zelo izčrpana, potisnemo na pot spremembe z navodilom, naj vse strategije in energijo, ki jih je uporabljala, da bi preživela oziroma da je ustavljala nasilje, usmeri v to, da naredi spremembo (*ibid.*). Ob koncu razgovora se pogovorimo o tem, na kakšen način bo, če ne bo naredila koraka k reševanju situacije, poskrbela za zagotavljanje otrokovih osnovnih potreb. Pogovorimo se tudi o posledicah nasilja, ki se bodo zaradi te odločitve še povečale. S takim načinom spodbudimo mater k prevzemanju odgovornosti, da zaščiti otroke in jim zagotovi varnost. S tem ne dopustimo, da mati naloži odgovornost partnerju ali strokovnim službam.

Če ocenimo, da je mater z otroki nujno umakniti, v tej fazi razgovorov materi postavimo zelo kratek rok (teden, največ dva), da se odloči, ali se bo umaknila ali ne in kam se bo umaknila. Pri odločitvi za umik v centru izdelamo načrt varnega odhoda.

RAZGOVOR Z OČETOM

Pri odločitvi, kdaj opraviti ta razgovor, je treba oceniti varnost s stališča ženske in otrok, ki so žrtve nasilja. Razgovor z očetom opravi mo največ dvakrat. Sočasno pa je naloga centra za socialno delo, da sodeluje s pristojnimi organi, da bo povzročitelj prevzel odgovornost za svoje vedenje.

V razgovoru sporočimo povzročitelju nasilja, da za nasilje ni nobenega opravičila, da za nasilje ni kriva žrtev, da se za nasilje odločimo, zato moramo zanj prevzeti odgovornost, in da je nasilje kaznivo. Povzročitelju predstavimo njegovo odgovornost za odločitev, da bo nasilen in nadzirajoč. Napišemo si njegove pozitivne lastnosti in zavezanost družini, ki ga podpira pri njegovem ravnanju, ob tem ga napotimo v

program za povzročitelje nasilja in spremljamo njegovo sodelovanje v programu. Predstavimo mu dinamiko nasilja in ga konfrontiramo z njegovo starševsko odgovornostjo. Če je oče pripravljen sodelovati, se dogovorimo še za en razgovor, da bi se pogovorili o posledicah družinskega nasilja za otroke. Ob koncu ga seznanimo, katere odgovornosti mora prevzeti kot oče in partner, da bo prispeval k manj ogrožajoči situaciji v družini. V razgovoru mora dobiti jasno sporočilo, da mora kot povzročitelj prevzeti odgovornost; s tem ne dopustimo, da jo preloži na partnerko, otroke ali strokovne službe.

Ocenimo njegova ravnanja, ki podpirajo verodostojnost, zanesljivost in varnost, na primer, ali sodeluje v obravnavi, ali upošteva izrečeni ukrep (npr. prepoved približevanja), ali se drži varnih oblik stikov z otroki, ali razume učinek nasilnega vedenja na otroke itn.

Izdelamo oceno, ali je oče pripravljen prevzeti odgovornost za nasilje, in oceno njegove zmožnosti, da ne bo ogrožal varnosti domačih.

RAZGOVOR Z OTROKOM

Razgovor z otrokom opravi praviloma psiholog centra za socialno delo oziroma druga oseba, ki je opravila razgovora s staršema. Razgovor je prilagojen starosti otroka.

V razgovoru damo otroku zagotovilo, da ni odgovoren za nasilje, da ni naredil nič narobe, če ni nikomur povedal. Predstavimo mu vlogo in način dela v centru pri obravnavi družine. Seznanimo ga z vsebino razgovora s starši in z možnimi oblikami pomoči, ki zagotavljajo varnost. V razgovoru z njim pridobimo podatke za ugotovitev, kakšna je njegova navezanost z nezlorablajočim staršem (največkrat mati).

Po opravljenem razgovoru izdelamo oceno, ali je otroku v družini zagotovljena varnost, oziroma opredelimo stopnjo in dejavnike tveganja, če bi otrok ostal v družini.

Na centru vedno pripravimo načrt dela z družino, ob tem pa je treba upoštevati, da so v vsaki situaciji in za vsako družino izhodi odvisni tudi od tega, kaj so udeleženi v problemu izbrali kot možne rešitve. Svojo vlogo

vidimo v tem, da jih seznanimo s posledicami njihove izbire. S tem prevzamejo odgovornost za svoja ravnanja.

SODELOVANJE Z DRUGIMI SLUŽBAMI

Takoj po prvem razgovoru je na centru praksa, da se posvetujemo s komandirjem policijske postaje zaradi zagotavljanja varnosti ženski in otrokom. Dogovorjeni smo, da jih v pisnem obvestilu seznanimo z odzivi matere, posledicami pri otrocih (prestrašenost, strah, ogroženost zaradi groženj z umorom, samomorom ipd.). Opozorimo jih na verjetnost izbruhov nasilja pri vseh družinskih članih.

Ocenjujemo, da je v tej obravnave nujno potrebno usklajeno medsebojno sodelovanje centra in policijske postaje, ki je pristojna zagotoviti varnost družinskim članom.

Sočasno vzpostavimo (najprej po telefonu) kontakt s šolo, vrtcem, zdravstvenim domom. Pozneje pošljemo tudi pisno obvestilo o trenutni situaciji v družini in jih zaprosimo za poročilo.

Za sklic medinstitucionalnega tima se odločimo, kadar sumimo, da gre za kaznivo dejanje do otrok, in kadar sočasno poteka izdelava načrta varnega odhoda. Pri načrtovanju varnega odhoda je naloga tima iskanje možnih rešitev, razjasnitev pristojnosti in nalog posameznih služb in načrtovanje potrebnih opravil (kdo in kdaj bo opravil razgovor s starši in otroki ipd.).

ČASOVNI OKVIR OBRAVNAVE

Aktivnosti naj bi se predvidoma končale v dveh mesecih; kadar gre za izpeljavo načrta varnega odhoda, je lahko ocena ogroženosti izdelana z majhnim časovnim zamikom.

Rok je treba upoštevati iz tehle razlogov:

- od signala o nasilju se začne situacija v družini stopnjevati in s tem tudi nasilje, pride do poslabšanja situacije (morda je celo slabša, kot je bila pred vstopom v družino)
- v tem časovnem obdobju so lahko odzivi vseh družinskih članov nepredvidljivi

- naša naloga je zaščita koristi in interesov otrok, zato je tudi v njihovo korist, da se obravnava v tem delu čim prej konča
- tovrstne primere je treba ne glede na obseg dela obravnavati prioritarno.

Po izdelani oceni ogroženosti ali umiku od doma se delo z družino nadaljuje v smeri pomoči družini ali v okviru javnih pooblastil. Pri oceni, da so otroki zelo ogroženi, se sproži usmerjeni upravni postopek. Na podlagi izkušenj pa strokovnjaki s področja nasilja v družini vemo, da je to šele začetek naporenega dela z družino in ne konec, prav tako pa tudi za družinske člane. V tem času sočasno potekajo različni postopki; na centru postopek varstva in zaščite, v kriminalistični službi predkazenski postopek, na sodišču pa razvezni postopek.

SKLEPNO RAZMIŠLJANJE

Delo z družino, v kateri je prisotno dolgotrajno nasilje, zahteva močnega, aktivnega človeka, ki natanko ve, kaj hoče, zna vztrajati pri svojem, se ne boji tvegati in je dovolj pogumen, da si »umaže roke«. Prepoznati mora zastoje, videti in slediti majhnim korakom, ki so lahko del dolgoročnih sprememb za družino, nujno mora ugotoviti jedro problema.

Učimo se tudi tako, da delamo napake. Kadar ne vemo, kako ravnati z družino, kjer se dogaja nasilje, se nikar ne zanašajmo na to, da bo pomagal kdo drug, da bo nasilje samo od sebe izginilo. Tako namreč razmišljajo tisti, ki imajo izkušnjo nasilja, in če ne ukrepamo, družinski člani, še zlasti otroci, ne dobijo potrebne pomoči, utrdil se jim bo občutek, da spremembe niso mogoče (Bouwkamp 1993: 15).

Če ne vemo, kaj storiti, se posvetujemo s sodelavci, s strokovnjaki drugih služb in z njimi gradimo mrežo odnosov, kjer bodo ljudje

dobili pomoč in spodbudo za spremembo. Kot nama je povedala ženska z izkušnjo nasilja: »Uspelo mi je, ker ste mi verjeli, me razumeli, me podpirali in mi dali odziv.«

Barbara Drole

barbara.drole@gov.si

Nadja Gantar

nadja.gantar@gov.si

VIRI

- BALAŽIČ, J.** (2006), V labirintu zlorab in nasilja. V: *Zloraba in nasilje v družini in družbi*. Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete (22–23).
- BOUWKAMP, R.** (1993), Nasprotja med slovenskimi strokovnimi službami, ki se ukvarjajo z zlorabo in zanemarjanjem otroka. V: *Delovna konferenca o delovanju strokovnih služb pri preprečevanju zlorab otrok*. Logatec: Firis (13–18).
- ČEBAŠEK TRAVNIK, Z.** (2006), Raba psihoaktivnih snovi in nasilje v družini. V: *Zloraba in nasilje v družini in družbi*. Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete (71–74).
- ESTES, C. P.** (2003), *Ženske, ki tečejo z volkovi*. Nova Gorica: Eno.
- PLAZ, M.** (2004), Nasilje proti ženskam: Oblike, stereotipi in dejstva, posledice, dinamika in normalizacija nasilja, zakaj ženske vztrajajo v nasilju. V: *Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja (42–63).
- RUS MAKOVEC, M.** (2006), Soodgovornost družbenega okolja za nasilje v družini. V: *Zloraba in nasilje v družini in družbi*. Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete (38–40).
- SELIČ, P.** (2006), Pravica ne biti žrtev. V: *Zloraba in nasilje v družini in družbi*. Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete (10–17).
- TOMORI, M.** (2006), Otrok v nasilni družini – od priče do žrtve do izvajalca nasilja. V: *Zloraba in nasilje v družini in družbi*. Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete (27–33).